

ARIANNA QUARANTOTTO

A MERENGŐ MÁGUS VARÁZSA

A nyugati népi képzelet a tudást gyakran azonosítja a lázadással mindaz ellen, amit egy isteni lény eleve meghatározott. A klasszikus mitológia leghíresebb példája a Prométheuszé, melyet a romantika – mint tudjuk – a modern ember szimbólumává tesz, aki lázadó és féktelen, saját magába vetett hite határtalan. De nemcsak Prométheuszt említhetjük. Az Olümposz több istensége ölti magára az antropomorfizmus jelmezét és ezáltal a művészetek, a tudományok, a mesterségek védelmezőivé válik.¹

A kereszténység átöröklte a klasszikus világtól a fényhez kötődő tudás képzetét (Zeusz tüze). Lucifert azért ítélik el, mert fellázadt az igaz fény, Isten fénye ellen, a középkori népi képzeletben pedig úgy jelenik meg, mint aki jó ismerője a dolgok természetének és az emberi gyarlóságnak, melynek ügyes kísértője is egyben. Mindannak jelképévé válik tehát, ami a nagyszerű tudás megszerzését ígéri. A megismerhetetlen kutatása és birtoklása, az emberi lélek titkaiba való hatolás vágya, illetve a megszábotott határok átlépésének vágya különböző árnyalatokban jelenik meg a középkorban: a kísértő démon a tudós alakjának az ellenképe, aki az ismeretek minden területét uralja, s emellé csatlakozik a mágus alakja, szinte feloldódva benne. Dante nem véletlenül választja társául pokolbeli útján pont Vergiliust,² kit a középkorban varázslónak vélték, a világi bölcsesség jelképének, és azon *Pietas* hordozójának, melyet az élet eseményeiben való megszenvedett részvétellel azonosíthatunk. Az emberre és természetre irányuló figyelem a humanizmus idején fogja elérni csúcspontját, amikor az isteni egység az Apa és a Fiú alakjára oszlik, ez utóbbi pedig „földi szenvedélyessége” révén az emberekhez közelivé és hasonlóvá válik. Ennek köszönhető Hermész Trismegistos alakjának újrafelfedezése, aki az ókorban az emberek és Zeusz között közvetített, elkísérte a lelkeket a Túlvilágra, a humanizmus korában pedig a kísértő démon „minisztere” volt, mely a természet ismeretét és uralását ígéri követőinek. „A tudós már nem a mennyekbe való emelkedésre törekszik, mint Dante tette annak idején, hanem lefelé tekint, azt a fényt próbálva megragadni, mely megvilágítja a dolgokat, az állatokat, az embert, az élettelen tárgyakat.”³ Tehát „a Rosszakarat kapcsolódhat,/ ésszel s a természet-adta erejével/

¹ Vö. Franco VOLTAGGIO: *Tra magia e scienza: le intuizioni di Paracelso*. Lettera internazionale, 70. 2001. 58.

² Vergilius és a grabancijaš kapcsolatáról l. Amedeo DI FRANCESCO–Arianna QUARANTOTTO: *Papok és garabonciások*. Illel, Hagymási, Brezovački és a magyar–horvát iskoladráma garabonciás ~ grabancijaša, e kötetben.

³ Franco VOLTAGGIO: *i. m.* 58–59.

szelet és párát vad játékra nógat”⁴, s ez lenyűgözi, de ugyanakkor meg is ijeszti az embert.

A mágustól a garabonciásig rövid út vezet. Filozófus, teológus, matematikus, az asztrológia, alkímia és természettudományok mestere egyszemélyben a reneszánsz kori mágus, aki hercegek és gazdag nemesek udvarában él, viszont mindenki figyelemmel kíséri. Általa kerül sor a valósi merevséggel⁵ és az akadémiai módszerekkel való szakításra a szabad tudomány és a tudásbeli fejlődés nevében. Az érzékelhető világ varázsához járul még az ismeretlen, felfedezésre váró világ is. A megismerés folyamata felfedezőttá válik: Paracelsus ezt *Erfahrungnak* nevezte, „mely kifejezés a régi német nyelvben az utazást meg a felfedezést és megismerést is jelölte egyben”. [...]⁶

*Grabancijaš*unk a tudás nyomában barangol a világban: Bogović művében népe jó ismerőjeként jelenik meg és az a feladata, hogy segítse népét a történelmen való gyötrelmes átvonulásban. Folkloristaként, irodalmárként, politikailag elkötelezettként,⁷ Bogović fontosnak véli az irodalmárt, kinek feladata, hogy a nemzet érdekeit szolgálja, a lelkeknek magasztos ideálok szerinti művelése által. A világirodalom – főleg a német és magyar irodalom – jó ismerőjeként nem térhetett ki a *grabancijaš* varázsa elől, aki bárkinél jobban tud népéhez szólni, hiszen ismeri annak nyelvét, szokásait, történelmét.

Bogović a verses formát választja a horvát népköltészet ismert alakjának felidézésére. Ily módon nem színházi előadás révén lépünk kapcsolatba szereplőnkkel; ez esetben a szöveg olvasata éleszt érzelmeket. A *pjesma* egy szuggesztív köszöntéssel indul, melyet a *grabancijaš* a kezdetben ellenséges, fenyegető, borús természethez intéz, mely azonban főhősünk megjelenésekor megszelídül, kedvezővé válik. A természet min-

⁴ DANTE Alighieri: *Purgatórium*. V. 111–114.

⁵ Nem véletlenül, a népi hagyománynak megfelelően a *grabancijaš*, a tizenharmadik iskolában tanult, vagyis az ördög iskolájában, és szakított a hagyományokkal.

⁶ Franco VOLTAGGIO: i. m. 60.

⁷ Mirko BOGOVIĆ Varaždinban született 1916-ban. A középiskolai tanulmányok végétével Magyarországra megy filozófiát tanulni. Amikor visszatér Horvátországba, politikai karriert választ: előbb kormánytitkár, majd a pozsonyi sabor tagja, utána pedig Varaždinra kerül. Lírát, novellát, drámai szövegeket írt, számos irodalmi folyóirattal együttműködött (pl. Neven, Kolo, Novine ilirske, Danica). Szakirodalom: Milivoj ŠREPEL: *O ivotu i radu Mirka Bogovića*. In: Mirko BOGOVIĆ: *Pjesnička djela* (Mirko Bogović életéről és munkásságáról). In: Mirko Bogović lírai művei). Zágráb, 1895.; Antun BARAC: *M. Bogović*. In: *Rad, Jazu*. 1933. 245.; Mirjana GROSS: *Propast starounionističke stranke u svijetlu izveštaja Mirka Bogovića* (Az unionista párt bukása Mirka Bogovića észszerű jelentésében). In: *Zbornik historijskog instituta JAZU*. I. Zágráb, 1954.; Slavko JEŽIĆ: *Antun Nemčić, Mirko Bogović. Djela* (Művei). Zágráb, 1957.; Antun BARAC: *Hrvatska knjevnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* (A horvát irodalom az újjáéledéstől Jugoszlávia megalakulásáig) II. Zágráb, 1960.; Zlatko POSAVAC: *Estetički horizonti Mirka Bogovića* (Mirka Bogovića esztétikai horizontjai). Prilozi za istraivanje hrvatske filozofske baštine. 1983/1–2. (17–18.), 39–61.

dig kutatásra, birtoklásra készíti az embert, de csak a *grabancijaš*nak sikerül uralnia és kezelnie azt, természetfölötti erejének köszönhetően:

[...]
 Oj mjeseče, mili pobratime,
 I danice, mila posestrimo,
 Oj bregovi, moji djeverovi,
 I obale, moje jetrice,
 Da ste zdravo, sretno i veselo!
 [...]⁸

A kicsinyítőképzők használata, a természet erőivel folytatott közvetlen párbeszéd, melyek szinte játszótársaknak tűnnek, népmondai motívumokra utal, antropológiai szempontból pedig a falusi világ azon vágyára, hogy magáévá tegye az életfenntartó földi erőket. Ily módon még inkább hitelessé válik a monda, mely szerint a *grabancijaš* egy *vile*, az erdő szellemének fia, melynek nyelvén hajdanán értett az ember. E sorokban és a következőkben érzékelhető az ember és természet közötti szakadás, mely már nagyon régen bekövetkezett, amikor az istenek eltűntek és a nap lealkonyodott: csak a poéta – az istenek hírnöke – virraszt továbbra is, új nap hajnalára várva. Hölderlin a szegénység idejének nevezte a szakadás pillanatának megfelelő időszakot.

*Grabancijaš*unk, természetfölötti és prófétai ereje által „láthatatlan felderítője” lesz, kinek előrelátó képessége magasabb rendű az egyszerű emberekénél, így költőnk rábízta azt a feladatot, hogy megfejtse a természet titkait, hogy megragadj a romantikus lelket gyótró abszolútumot.

[...]
 Ima nekih tajnih obiljeja,
 Koja ljude neznane privlače
 [...]⁹

Már Novalis is a mágussal azonosította azt, aki képes a természetet uralkodni és sikerül azt akarátának alávetnie. Bogović *grabancijaša* esetében nem találkozunk a saját én kinyilatkoztatásával, sem az áldozatiság vagy a végtelenséggel szembeni megsemmisülés érzetével, amellyel Chateaubriand, Lamartine vagy Goethe műveiben állunk szemben. *Grabancijaš*unk inkább a természettel való együttműködésre vágyakozik, nyugtalan, beteges barangolása során valami elérhetetlen, bizonyosan illuzórikus dologra, az eredeti harmóniára vágva.

⁸ Mirko BOGOVIĆ: *Grabancijaš djak, in Posmrtno pjes (Posztumusz versek)*. Zágráb, 1894. 295. Ó édes holdnővérem,/ ó, hajnalcsillag barátném/ Ó, ti dombok, keresztszüleim/ És felhők, sógornőim, örömet, boldogságot kívánok nektek.

⁹ Uo. 310. [...] Léteznek olyan titkos jelzések, Melyeket az emberek nem értenek. [...]

A hagyománynak megfelelően, Bogović három változatát ismeri a *grabancijaš* ábrázolásának: az esőthozó, sárkányháton lovagló garabonciást; a bölcs diákot, aki járja a világot, hogy átadja tudását; illetve a rongyos gúnyájú furcsa utazót, aki batyuval jár. A horvát szerző szövegében *grabancijaš*unkra az a társadalmi és politikai feladat hárul, hogy népének vezére legyen: nemcsak a romantikus *Volksgeist* szemléletének felel ez meg, hanem a mű keletkezési körülményeinek is. A heves patriotizmus szerzőnk egész lírai és drámai munkásságát átjárja: gondoljunk csak az *Ustaj, rode!* (Talpra, népem!), *Slava i ljubav* (Dicsőség és szerelem), *Frankopan*, *Matija Gubec kralj seljački* (Matija Grubec, a paraszt király) című művekre.

*Grabancijaš*unk tehát hosszú utat tett meg, hogy szeretett Horvátországa helyzetét megértse:

[...]

Pa sad hoću nakon pola vjeka
 Da obidjem opet domovinu,
 I da vidim, što je, kako li je,
 Jeda li je narod naš hrvatski
 Stare svoje izvidao rane,
 Ili moda novih dopanuo,
 Je l'se starih okanio grieha,
 Ili s nova u čem sagriešio,
 Je l'si lice slavom osvjetlao
 Medj drugimi narodi tog svieta,
 Il'mu moda obraz potavnio
 S teke bruke pred ostalim svietom,
 Je l'se digo u čem na visoko
 Il'u svemu propao duboko,
 Riečju : hoću da se osvjedočim,
 Je l'mi narod sretan il'nesretan.

[...] .¹⁰

A nép boldogságának keresése népnemzeti szellemisséggel társul a költeményben: bár a *grabancijaš* törekvése nem talál meghatározott célra, arra vágyakozik, hogy „a lehetetlent birtokolja, a megismerhetetlent megismerje, az érzékelhetetlent érezze”,¹¹ másfelől a konkrét körülményekre, Horvátország tájaira történő folytonos utalás, az oktatói szándék hangsúlyozása, a történelem eseményeiben, a valóságban való részvételtől árul-

¹⁰ Mirko BOGOVIĆ: *i. m.* 295–296. Fél század múltával újra szeretnék/ hazámban baran-
 golni,/ hogy láthassam, mi történt és mi a helyzet,/ hogy horvát népünknek/ begyógyultak-e
 sebei,/ hogy nem esett-e el ismét,/ hogy megszabadult-e bűneitől,/ hogy arcán dicsőség
 ragyog/ e világ minden népének,/ vagy pedig elsötétült/ a borzasztó szegénység miatt,/ avagy
 magasba szállt,/ vagy pedig lesüllyedt,/ tehát: meg akarok bizonyosodni, hogy népem bol-
 dog-e vagy boldogtalan.

¹¹ Sergio LUPU: *Il romanticismo tedesco*. Firenze, 1933. 52.

kodik, mely a költő tudatos erőfeszítésében tükröződik, hogy valóra váltsa a szolidaritás és társadalmi szabadság eszményeit.

[...]
 Što li rade učitelji, djaci
 I naroda jezgra, što seljaci,
 Jesu li mi – [...]
 Bar pošteni jošte svi Hrvati,
 A što rade ene bez razlike,
 Jesu li nam roda prave dike?
 [...]¹²

Ebben az esetben *grabancija*šunk nem talál válaszra: valódi közlés nem történik, s nyilvánvalóvá válik a költő és kora közötti alapvető konfliktus, az erkölcsi értékek és a népi identitás elvesztésének fájjalása: a költő horizontján titokzatosság, érzelem és álom uralkodik.

A *grabancija*š végső képét festőiség és romantika hatja át: az eszményített természeti háttér előtt főhősünk magányosan, sápadt arccal ül, kezében könyvet tart, gondolataiba mélyedve fürkészi a végtelen látóhatárt. Teste szinte elveszti anyagiságát, lelke pedig a mennyekbe szabadul:

[...]
 Momak gleda, gledat ne prestaje,
 A za drugo rek bi i ne haje,
 Nu da ga je komu vidjet bilo
 Pogruena u duboke misli,
 Rekao bi, da je od kamena
 Ili tielo da mu je bez duše,
 Koja ode na laganih krilih,
 Po bebeskom svodu da broduje,
 Sa zviezdami tamo da putuje
 Po svemiru, a u bojem miru.
 [...]¹³

A magányos merengő képe révén *grabancija*šunk a végtelenségre és álomra vágás legtalálhatóbb szimbólumává válik: Bogović alapvetően hű marad a romantika hagyományaihoz, mely szereplőnket mélabúsként ábrázolja és prófétai képességekkel ruházza fel. Az alkotás emiatt nem veszít hatásosságából: a horvát irodalom újabb fejezettel gazdagszik e megbabonázó és titokzatos figura újraalkotásában.

¹² Mirko BOGOVIĆ: *i. m.* 311. Mit tesznek a tanítók és diákok,/ a nép ereje, mit tesznek a parasztok,/ [...] még mindig becsületesek-e a horvátok,/ és mit tesznek a nők, megkülönböztetés nélkül, nemzedékünk becsülete érintetlen-e még?

¹³ Uo. 309. A fiú csak néz, semmi mást nem észlel/ mélyen elmerült gondolataiban,/ kőszobornak tűnik/ teste mintha lelketlenül ülne,/ könnyű szárnyakon röpköd,/ az égbolton kering,/ csillagok kísérik/ a világegyetemben/ az isteni béke felé.